

кримського хана. Окрім того, на Лівобережжя було відправлено турецьке посольство, на яке покладалося завдання укласти договір про підданство [4, 11]. Але на цьому гетьманування І. Брюховецького закінчилося. На загальноукраїнській козацькій раді, яка проходила в червні 1668 року, його вбили, а гетьманом «обох сторін» « Дніпра обрали правобережного гетьмана Петра Дорошенка.

Отже, політика І. Брюховецького на урізування прав гетьманату на користь Москви з метою зміцнення своєї влади закінчилася провалом. Не дивлячись на те, що лівобережний гетьман дав згоду на передачу московському цареві суверенних прав на управління Лівобережжям, московський уряд та його воєводи зіштовхнулися зі значним опором усіх верств українського суспільства, яскравим прикладом чого було повстання Переяславського козацького полку 1666 р.

На процес укладення угоди в Андрусові значно впливала ситуація в Україні. « Україну ви хочете силою втримати, від якої ми не можемо відступитися, коли вони добровільно відбиваються [8, 557], - заявляли польські комісари царським представникам 10 вересня 1666 р.

Внаслідок повстання переяславських козаків 1666 р. значно зросла популярність на обох берегах Дніпра гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка. Цю обставину не могли ігнорувати представники сусідніх держав.

Так, під час розмов з польськими дипломатами в жовтні-грудні 1667 р. в Москві керівник московської делегації Ордин-Нащокин добився від польської сторони участі в переговорах уряду П. Дорошенка [7, 81].

Таким чином, повстання Переяславського козацького полку 1666 р. мало значний вплив на політичні та соціальні процеси в Україні та у стосунках її з сусідніми державами.

Список літератури

1. Акты ЮЗР. – Т.VII. - СПб., 1870.
2. Величко Самійло. Літопис. Том другий. - Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1991.
3. Газета «Вісник Переяславщини» . № 100 від 29 червня 1991 року.
4. Костомаров Н.И. Собрание сочинений,- Кн. 6. - Т.XV: Руина Гетьманства Брюховецького, Многогрішного и Самойловича. - Санкт Петербург, 1905. – 815 с.
5. Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – К.: «Наукова Думка», 1982.
6. Українська Радянська Енциклопедія. Том 11. – К.: Академія Наук УРСР, 1963.
7. Флоря Б. Н. Войны Османской империи с государствами Восточной Европы (1672- 1681 гг.) // Османская империя и страны ... Европы в XVII в. – Ч. 2. – Москва, 2001. - 472 с.
8. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини. Від Переяславської Ради – 2 до Андрусівської угоди (1659 – 1667), – К., 2003. - 644 с.

Акаш Крішан (Київ), магістр історії

Українські гетьманати і Запорозька Січ між царем та королем у 1686 – 1688 роках

Доленосні події 1683 р. під Віднем змусили усі без винятку держави Центрально-Східної Європи заопікуватися питанням власної безпеки та недопущення втор-

гнення османських військ у свої межі. Сама доля, здавалося б, підштовхувала двох довголітніх супротивників – Річ Посполиту і Московське Царство – до укладення союзницької угоди. Остання мала не лише вирішити майбутню розстановку сил Священної антитурецької Ліги на південному сході Європи, але й визначити подальшу долю українських державних утворень – лівобережного і правобережного гетьманатів та Запорозької Січі.

На початку травня 1686 р. у Москві послами Речі Посполитої, з одного боку, та вищими російськими урядовцями (боярами) [1, 770-771] після тривалих і доволі складних переговорів було підписано мирний договір, який ввійшов в історію дипломатичних взаємовідносин обох держав як «Вічний мир». Усі положення цієї мирної угоди були викладені у 33 статтях, в яких йшлося не лише про вирішення взаємних територіальних претензій Речі Посполитої та Московського царства, а й про здійснення зовнішньої політики цими державами в майбутньому.

В ході дипломатичних перемовин річпосполитських послів з московськими боярами була остаточно вирішена доля українських земель та «похована» ідея, яку так довго плакав лівобережний гетьман І. Самойлович, про відродження колишньої єдиної козацької держави на обох берегах Дніпра. Відповідно до положень «Вічного миру», лівобережні українські землі переходили під цілковитий контроль московської адміністрації (хоча такий стан речей спостерігався ще задовго до домовленостей 1686 р.) Щодо Києва та його територіальної приналежності до однієї з держав-учасниць переговорів, то з 1686 р. він переходив під юрисдикцію московського царя разом із містечками Стайками і Трипіллям [1, 774]. Варто відзначити, що на цей крок польська сторона пішла лише за умови обов'язкової грошової виплати їй від Московського царства 146 тисяч рублів, які останнє мало передати РП двома «траншами» у 100 та 46 тисяч відповідно протягом 1686-1687 рр. [1, 776]

Належну увагу на переговорах у квітні-травні 1686 р. у Москві було приділено також питанню, пов'язаному із правовим становищем правобережних козаків та тієї території, яку вони відповідно займали [10, 270–271]. Московські дипломати наполягали, щоб король Ян III Собеський не здійснював опіки над тими козаками, що проживали «у Немирові, Паволочі та під Білою Церквою» [1, 775], тобто на тих територіях, де існував лояльний до Речі Посполитої правобережний український гетьманат [7].

Щодо спустошених минулими війнами українських міст і містечок на Правобережжі, то обидві сторони зійшлися на думці, що ці населені пункти мають і надалі залишатися незаселеними¹. Як бачимо, жодна з держав не прагнула розширити свою владу на економічно не вигідні українські терени, позаяк їхнє соціальне «оздоровлення» потребувало б неабияких капіталовкладень на відродження виробництва і торгівлі та чималих зусиль владних структур при вирішенні питань, пов'язаних із обороноздатністю цих територій.

¹ До таких зруйнованих урбанізаційних центрів українського Правобережжя належали Ржищів, Трахтемирів, Канів, Люшні, Сокольня, Черкаси, Боровиця, Бужин, Вороньків, Крилов та Чигирин [1, 776].

Щодо правового урегулювання політичного статусу земель Запорозької Січі, які територіально знаходилися на обох берегах Дніпра, то тут слід зауважити, що обидві сторони ухвалили рішення про взяття запорозьких козаків під подвійну (польсько-московську) опіку, яка, по-суті, являла собою подвійний протекторат цих держав над Січчю [8]. Згідно з статтями «Вічного миру», західні «кордони» Запоріжжя мали пролягати по рубежах річки Тясьмин та Чорному лісі в районі Чи-гирина, а Річ Посполита зобов'язувалася не здійснювати жодного політичного чи економічного тиску на запорожців (а разом з ними і лівобережних козаків) та не визискувати з них за минулі непорозуміння, оскільки останні трактувалися захисниками християнства [1, 774], а отже, могли бути задіяні в наступних антитурецьких кампаніях Священної Ліги.

Власне, саме Запорозька Січ після укладення «Вічного миру» 1686 р. і стала тим політичним полем, на якому «грали» не лише Московська держава та автономний лівобережний гетьманат, а й правобережне козацтво (в особі А. Могили) [3] та особисто Ян III Собеський. Оскільки землі Січі географічно знаходилися і на правому березі Дніпра, а наявність домовленості з Москвою про подвійний протекторат над запорозькими козаками являли собою досить привабливі перспективи для короля Речі Посполитої у плані зміцнення військової потужності своєї армії за рахунок підрозділів січовиків. Особливо Ян III Собеський потребував цього у 1686 – 1690 роках [6], тобто тоді, коли війська Речі Посполитої спільно із збройними силами інших країн-членів Священної Ліги вели виснажливу боротьбу з Османською імперією. Так, відповідно до інформації, віднайдені сучасним дослідником аспектів польсько-запорізької співпраці В. Станіславським, майже одразу ж після підписання «Вічного миру» королівська влада встановила у Білій Церкві спеціальний поштовий пункт, існування якого мало на меті підтримувати зв'язок Речі Посполитої з Січчю та лівобережним гетьманатом [9, 198]. А вже 10 серпня 1686 р. Ян III Собеський надіслав на Запоріжжя листа, в якому просив козацтво підтримати його військову акцію проти кримськотатарських, білгородських та буджацьких підрозділів у Молдавії [5, 3]. Цікаво, що запорожці надіслали оригінал цього листа до канцелярії І. Самойловича, але допомогу у вигляді близько 3 000 кінних вояків польському королеві все ж було надіслано, причому цей контингент входив до складу річпосполитських військ лише на час проведення відповідної кампанії, а потім, отримавши плату з королівської скарбниці, повернувся на Запоріжжя [5, 5].

Однак подібна акція була єдиною, позаяк Москва миттєво відреагувала на цей крок польського монарха і в тому ж році надіслала до запорожців велику кількість «сукна і вимогу, щоб останні «в Польщу на службу не ходили» [5, 6]. Проте ця засторога не була сприйнята запорізькими козаками, які продовжували з польською стороною вигідну співпрацю, яка базувалася на отриманні першими фінансового забезпечення від останньої за доставку важливої розвідувальної інформації та полонених «бусурман». Так, у вересні-жовтні 1686 р. у Золочеві (входив до складу Руського воєводства Речі Посполитої) перебувала козацька делегація із Запоріжжя на чолі зі старшиною Вишетравцем [5, 6].

Перший похід московсько-козацьких підрозділів на Крим у 1687 р. зазнав цілковитої поразки, а це, у свою чергу, збурило давні суперечки серед генеральної старшини Лівобережного гетьманату [2], і внаслідок змови частини невдоволених козацьких очільників з московськими воєводами був заарештований та висланий за межі України гетьман І. Самойлович та його родина. Його наступником став колишній генеральний осавул – І. Мазепа, який відразу ж після свого обрання підписав з представниками російського уряду черговий договір – так звані «Коломацькі статті», у яких новобраному гетьману було призначено дотримуватися умов «Вічного миру», а у 7-у пункті містилася заборона на самостійне здійснення зовнішньої політики І. Мазепою; прийняття посольств іноземних держав та ведення листування з іншими європейськими монархами дозволялося лише за безпосереднім ознайомленням московських воєвод з усіма перипетіями дипломатичних перемовин лівобережного гетьмана.

Події 1688 р. додали ще більшого напруження у політичні взаємини між гетьманом І. Мазепою та Запорозькою Січчю, оскільки низові козаки були обурені невиконанням їхніх вимог до гетьманського уряду та Москви загалом [10, 276], а саме: не включенням запорожців до складу військ, воюючих з османською імперією на умовах участі останніх у конфлікті на боці Священної Ліги. Ситуація ще більш погіршилася, коли гетьман дізнався про локальні виступи про лояльній до нього старшини «городових» козаків Лубенського та Миргородського полків за активної участі запорожців [11, 12].

В цей неспокійний для лівобережного гетьманату час до подібних провокацій вдався і уряд правобережного козацького очільника А. Могили [9, 190-200], який відправив на Запорожжя послів з відповідними інструкціями щодо підбурення запорожців проти Москви та І. Мазепа. Однак ці гінці були перехоплені загонами останнього і не змогли виконати своєї місії [4, 20–23]. Січова старшина на чолі з кошовим отаманом Г. Сагайдачним, у свою чергу, надіслала листа І. Мазепі, у якому висловлювала неабияке незадоволення діями гетьмана, вказуючи, що відповідно до усталеного звичаю Запорожжя завжди мало право приймати іноземних послів. У своїй відповіді запорожцям І. Мазепа зазначив, що його дії були продиктовані, радше, вимогою до нього московського уряду, а не недоброзичливим ставленням до Січі [5, 7]. З цього випливає, що лівобережний гетьман не бажав поглиблення конфлікту із запорожцями саме в той час, коли його правобережний «конкурент» А. Могила поступово зміцнював свою владу на відповідному терені під протекторатом польського короля. Трохи згодом він повторив свою пробу встановити контакти із низовими козаками. І ця друга спроба була успішною, позаяк гінці з Немирова (резиденції А. Могили) привезли на Січ подарунки і лист, в якому правобережний очільник (а на думку В. Станіславського, це міг бути і сам Ян III Собеський) закликав запорожців не баритися із відповіддю на його заклики щодо переходу на правий берег Дніпра до нього на службу, тим самим визнати протекцію і «батьківську милість його королівської величності» [4, 29–31].

Насамкінець, відзначимо, що відразу ж після підписання Вічного миру між колишніми суперниками все одно продовжували між собою т. зв. «холодну» війну, де основними гравцями виступили обидва козацькі гетьманати та Запорозька Січ. Са-

ме вони відігравали вирішальну роль у розвитку політичних відносин між королем і царем наприкінці XVII ст. Попередньо «поділивши» гетьманати, очільники Речі Посполитої та Московського Царства намагалися перетягти (кожен на свій бік) низову республіку, позаяк саме від цього залежав успіх тієї чи іншої політичної сили у грі, головний приз якої були частини колись єдиної Гетьманщини. Як і раніше, монархи змагалися за право мати найкращих вояків Центрально-Східної Європи – українських козаків.

Список літератури

1. Полное собрание законов Российской империи: в 45 т. – Спб., 1830. – Т. II. – 976 с.
2. Смолій В., Степанков В. Правобережна Україна в другій половині XVII – XVIII ст.: проблема державотворення. – К., 1993. – 71 с.
3. Станіславський В. Гетьман Правобережної України Андрій Могила. – УДЖ., - К., 2002. - № 4. – С. 110–121.
4. Станіславський В. Політичні відносини Запорозької Січі з Річчю Посполитою та Правобережною Україною у 1686-1699 рр. – УДЖ., - К., 1999. – № 1. – С. 18–31.
5. Станіславський В. Політичні відносини Запорозької Січі з Річчю Посполитою та Правобережною Україною у 1686-1699 рр. – УДЖ., - К., 1998. – № 6. – С. 3–11.
6. Станіславський В. Військове співробітництво та пошук політичної взаємодії Запорожжя й Речі Посполитої в 1686-1699 рр. // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Вип. 3. – К., 2003. – С. 207–242.
7. Чухліб Т. Козацький устрій правобережної України (остання чверть XVII ст.) – К., 1996. – 89 с.
8. Чухліб Т. Україна та Польща під час правління короля Яна III Собеського: пошуки втраченого миру? – УДЖ, 2002. - № 1. – С. 38–52.
9. Чухліб Т. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи. – К., 2004. – 288 с.
10. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. – К., 2006. – 639 с.
11. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків в 3 т. – К., 1991. – Т. 3. – 557 с.

Ігор Турейський (Київ)

учень 11 класу СЗШ № 22, дійсний член МАН,
секція історії України КМАНум

Прелюдія великої драми: Бихівська битва 1702 р.

Оголосивши у 1700 р. війну Швеції, Петро I вже з перших місяців став максимально використовувати для далеких походів на північ козацьке військо [3].

Серед багатьох битв, в яких брали участь українці, яскраво вирізняється Бихівська, яка відбувалася з 27 липня по 12 жовтня 1702 р. на території сучасної Білорусі (м. Бихів Могилевської області). Вона вирізняється тим, що в ній з обох протидіючих боків були українські козаки, ті, що воювали за гетьмана Мазепу та Петра I, та ті, що вирішили підтримати литовського гетьмана-магната Я.Сапегу, який був прибічником шведського короля Карла XII.

Передумовами битви стали політичні перипетії у Речі Посполитій. Але почалися вони ще до початку Північної війни. У Литві та Білорусії магнатські роди одвіч-